

Л. Б. Мостова

ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ ПСАЛІМА В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ФІЛЯНСЬКОГО

У статті розглядається роль Псалтиря у текстовій творчості Миколи Філянського. Поет звертається до біблійного тексту і творчо обробляє його. Цикл Миколи Філянського становить абсолютно новий твір, який відтворює світовідчуття і світобачення автора. Студіюючи національний, політичний контекст, християнські міфи, Микола Філянський інтерпретує їх в оригінальних псалмах.

Ключові слова: жанр, модифікація, псалом, Псалтир.

В статье рассматривается роль Псалтыря в текстовой палитре творчества Николая Филанского. Поэт обращается к библейскому тексту, творчески модифицируя его. Цикл Николая Филанского представляет собой абсолютно новое произведение, которое воссоздает мироощущение и мироведение автора. Используя национальный, политический контекст, христианские мифы, Николай Филанский интерпретирует их в оригинальных псалмах.

Ключевые слова: жанр, модификация, псалом, Псалтырь.

The article examines the role of the Psalms in the text palette of Mikoli Filyansky. Poet turns to the biblical text and creatively elaborates it. Mikoli Filyansky is a completely new product that plays attitude and outlook of the author. Studiyuyuchy national political context, the Christian myths, Mykola Filyansky interprets them in the original psalms.

Key words: genre, modification, psalm, Psalm.

Почесне місце серед зразків духовної поезії посідає широкий спектр псалмової лірики у різних модифікаціях та формах рецепції, адже тексти Книги Псалмів завжди спонукали до їх переосмислення та препрочитання.

Біблійний псалом — це стилістично та тематично унікальна художня система, що заклала підвалини виникнення нової мистецької структури — літературного псалма. Інтертекстуальні зв'язки між цими двома жанрами очевидні, однак зіставлення та порівняння їх виявляє принципові відмінності: з ритмізованої прози біблійний псалом перетворюється на віршовий зразок, що стає причиною зміни його структури [2, с. 579]. Свідомість автора, вступаючи у складні взаємозв'язки із багатством смислів священних текстів, розпочинає певний діалог із сакральною мистецькою структурою, який призводить або до взаємного погодження та пристосовування авторського та біблійного задумів, або до їх полемічного співіснування. Саме ця неоднозначність прочитань та інтерпретацій привертає нашу увагу до використання жанру псалма в українській літературі.

Псалтир побудовано на молитовних піснях-псалмах. Псалом, в свою чергу, — це не лише релігійне особливе оспівування та похвала, а й інтимізована розмова з Богом. Літературознавча енциклопедія дає таке визначення цьому біблійному жанру: «псалом — жанр духовної лірики, релігійна пісня, молитва, в якій висловлено різні релігійні почуття» [2, с. 579].

Дослідниця біблійних тем у творчості українських поетів Ірина Бетко зауважує: «У духовному житті українського народу власне Псалтир з найдавніших часів відіграв виняткову роль. Як важлива складова християнської літургії, він належав до тих богонатхненних книг, з яких в Україні починалося знайомство з Біблією. Разом з тим вплив Псалтиря виходив далеко за релігійно-духовні межі, сягаючи найсокровенніших сфер народного побуту» [1, с. 112–113].

Псалми-гімни царя Давида знаходили і знаходять відгук у творчості багатьох письменників минулих епох і сучасності. Для українських псалмоспівців — це, зазвичай, спосіб висловити наболіле за тривалий час гонінь та знущань, яким піддавався народ впродовж своєї історії. В прагненні авторів бодай у назві наблизитися до псаломного дискурсу закладений намір перейняти пафос псалма, сказати про щось високе, наболіле, духовне. Іноді причиною звернення є міркування про буття, спосіб виразити власні переконання, істини, важливість яких підіймається на рівень релігійного тексту. Одна з основних рис — метафоричність — дає змогу актуалізувати будь-який з псалмів у новому контексті та життєвій ситуації. Майстри українського слова творять свої літературно-мистецькі версії молитовних текстів Давида, адаптуючи їх до сприйняття людиною свого часу й оточення.

XX ст. — час революційних потрясінь, матеріалізму, антирелігійних віянь, а в літературі — доба українського модернізму. Перед українською інтелігенцією постає подвійне завдання: національне і духовне відродження народу. «Творчі доробки українських поетів XX століття подарували нащадкам поезії, суголосні високим біблійним зразкам», — пише Віра Сулима у статті «Біблійні псалми» [3, с. 59]. Справді, тогочасні модерністські тенденції розвивали ідеї духовного оновлення, що відсилало письменників до переосмислення сакральних зразків. Результатом цього стала поява переложень в поетичній формі з більшим або меншим наближенням до першоджерела. Або ж це були цілком оригінальні твори, але з чіткою орієнтацією на старовинні словоспіви. Старі образи та мотиви в творчості письменників XX ст. набули нового, оригінального звучання, ставали засобом філософського осмислення дійсності 20–30-х років XX ст. Поряд з ними вносилися

нові, авторські мотиви і коментарі. Творчість стала засобом самовираження.

В першій половині ХХ ст. до біблійної тематики, а саме до жанру псалмів зверталися Микола Філянський, Петро Карманський, Павло Тичина, Євген Маланюк та інші. «Форми «вторгнення» письменників у канонічний тематично-сюжетний матеріал визначаються не тільки ідеологічними, філософсько-естетичними нормами конкретної культурно-історичної епохи, але й своєрідністю художнього світобачення письменника, його творчою манерою» [5, с. 1].

Микола Філянський (1873–1938) у псалмах знайшов спосіб власної духовної самореалізації, розкрив широкий діапазон релігійних почуттів у сприйнятті світу. Провідними мотивами його лірики стали мотиви життя і смерті, людини й природи, людини і всесвіту. Його творчість зазнала впливу філософії Г. Сковороди і народнопісенної традиції Т. Шевченка.

В ліриці поета знаходять вияв елементи світської літератури українського бароко, також відомо, що Микола Філянський готував збірку «Сад пісень» Г. Сковороди в перекладах на сучасну мову. На жаль, його робота не збереглася.

Автор використовує релігійні мотиви, звертаючись до таких жанрів як молитва, гімн, псалом. Поетичне оброблення їх у творчості автора має різноманітні вияви. Псалом проявляється у таких жанрових різновидах: псалом-благання (цикл «Покаянія отверзи»), псалом-прокляття («Великдень»), псалом-історичний огляд («Клятьба пророка Ездри»). Перші дві поезії увійшли до збірки «Calendarium», яка укладена за принципом річного поділу на місяці.

Псалом «Покаянія отверзи» — це псалом-покаяння ліричного героя за свої гріхи і благання про прощення. В його житті на тривалий час не стало місця для Бога. Але кожна душа завжди шукає Його, адже до Нього буде повернена:

І хоч холодний ум
Забув ваш заповіт —
Ще серце з вами не прощалося [4, с. 106].

Ліричний герой розуміє, що Судний День вже близько, а він зовсім забув, коли востаннє молився. Його серце прагне

очищення, тому в думках зринає образ Бога. Він благає милосердного про спасіння із «гріховної темниці», що є «прірвою мук» його.

І зліє помисли, і тяжкі діянн
Одні в душі мої, лютуючи, стоять;
Підходе судний день
І близько час останній,
І, весь ридаючи, молю я, окаянний:
«Отверзи двері покаянні!» [4, с. 106].

Рефрен «Отверзи двері покаянні!» підкреслює страждання від почуття власної гріховності. Ліричний герой хоче скоріше позбутися важкого каменя на серці. У фінальних рядках автор дає зрозуміти весь трагізм ситуації: герой переживає роздвоєння, його розум відмовляється прославляти Бога як творця всього живого. Він бачить лише зовнішню красу, підкорюється їй і дає слово, що ніколи не буде молитись.

Ліричний герой псалма переживає муки безвір'я, духовного знесилення, що були властиві людині переломного часу і середовища. За словами В. Шевчука, сам М. Філянський «утверджує себе співцем землі й земного» [6, с. 28].

У розділі «Квітень» з'являється поезія «Великдень», яку автор написав у зв'язку із християнським святом цього місяця. Настрій, яким прийнятий псалом, зовсім не відповідає очікуванням читача. Замість позитивних емоцій хвалебного оспівування Христового воскресіння, авторська увага зосереджена на негативних, а саме, — на проклятті роду іудейського, що стратив Месію. Провідним почуттям тут є ненависть. Псалом виявляє конфлікт автора із християнською догмою: Христос своїм стражданням, смертю та воскресінням спокутував гріхи всього людського роду. Серце автора не може прийняти те, що Христос помер за тих, хто пролив його кров. Використовуючи жанровий потенціал псалма, М. Філянський трансформує і модифікує його. Він проклинає «рід заклятий»:

Нехай з кадил перед розп'ятим
Дим смирни в'ється до небес —
Ти весь у буднях, рід заклятий,
Залив ти кров'ю срібні шати,
І не для тебе Він воскрес! [4, с. 114].

Використавши мотив самотності і кордоцентризму, М. Філянський у псалмі відстояв право на власні емоції і їх вираження в поезії.

Наступний псалом «Клятьба пророка Ездри» за жанром — псалом — історичний огляд. Поезію автор не відніс ні до однієї зі своїх збірок. З Біблії відомо, що Ездра — це священик з роду Аарона. Він написав свою книгу приблизно у 460 році до н. е. у Єрусалимі. Вона складається з десяти глав. 1–6 глави містять інформацію про повернення іудеїв до Єрусалима, про будівництво ними Божого Храму для щирого поклоніння. 7–10 глави зображують події 468 року до н. е. Вони присвячені небезпечній подорожі Ездри до Єрусалима і описують враження пророка від гріховного життя тогочасних іудеїв. Ездра звертається з молитвою до Бога. Він благає про духовну допомогу єврейському народові. Ця молитва — клятва спокутувати гріхи євреїв і повернути їх до виконання Божого заповіту, описана у псалмі М. Філянського:

Клянусь, що ми свій тяжкий гріх
Замолим, боже, пред тобою!
Ми змиєм кров нечисту тих,
Хто весь наш край повив нудьгою;
Що тих, хто нас держав у млі,
Зметем ми з рідної землі.
І буде знов наша країна,
Як перш, і славна, і єдина.
І вже «назад» не буде знати
Путі їх дух, їх рід проклятий [4, с. 194].

Автор літературно осмислює цю біблійну історію, яка є суголосною з подіями 20–30-х років ХХ ст. Подаючи інтерпретацію жанру псалма, М. Філянський синтезує історичне і символічне трактування. Історіософські погляди автора і його ліричного героя представлені у мотивах становлення й відновлення національної державності в контексті історичного розвитку і побудови держави нового типу. Письменник як пророк своєї нації молить про спасіння рідного краю від ворогів і повернення єдиної країни її істинному народові.

Отже, поезії, проаналізовані вище, автор відносить до жанру духовної пісні і називає псалмами. Самі ж твори виражають почуття і настрої, служать засобом спілкування внутрішнього світу

автора із зовнішнім, органічно входять в контекст українського модернізму початку ХХ ст., синтезуючи класичні традиції і нові тенденції розвитку української літератури. «Здійснюючи мистецький пошук від прямих запозичень, наслідувань, він приходить до поетичного переосмислення символічного підтексту, індивідуально-авторських філософських узагальнень» [5, с. 3].

Література

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ — початку ХХ століття / І. Бетко. — К. : Зелена гора, 1999. — 160 с.
2. Псалми // Літературознавчий словник-довідник / [ред. кол. : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. — К. : Академія, 1997. — 750 с.
3. Сулима В. Біблійні псалми / В. Сулима // Дивослово. — 1999. — № 7. — С. 59–63.
4. Філянський М. Поезії / Микола Філянський. — К. : Рад. письменник, 1988. — 240 с.
5. Шапошникова І. Ф. Біблійні образи в поезії М. Філянського / І. Ф. Шапошникова // Вісник Запорізького державного університету. — 2001. — № 1. — С. 1–4.
6. Шевчук В. Син землі / В. Шевчук // Філянський. Поезії. — К. : Рад. письменник, 1988. — С. 17–34.